

Dvojitá urážka – vysvětlení genderových rozdílů psychologických následků války

Autoři: Blerina Kellezi a Stephen Reicher, University of St. Andrews

Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 2014, Vol. 20, No. 4, 491-504

Překlad: Kristýna Mixová, K14

Ukázalo se, že ženy jsou ve vyšším riziku psychického strádání následky války. V této studii byli zkoumány genderové normy a jejich význam při vyhodnocování válečných událostí a poskytování sociální podpory obětem.

S 38 oběti válečného konfliktu v Kosově v r. 1999 byly provedeny pohovory a data byla analyzována. Výsledky naznačují, že události upevňující genderové normy (jako muži, kteří byli zraněni při boji s nepřítelem) vzbuzují hrdost u oběti a pomoc od společnosti, kdežto události, které tyto normy narušují (jako ženy, které byly znásilněny) vzbudí hanbu v oběti a odmítnutí u společnosti. Ženy jsou dle studie psychicky více zranitelné, protože více než muži jsou obětmi událostí, které jdou proti představám genderových rolí a také protože postihy po těchto událostech jsou závažnější pro ženy než pro muže.

Extrémní situace, jako válka či katastrofy mívají ničující následky na jednotlivce i celé národy. Neštěstí ale nepadá rovnoměrně. Celkově trpí ženy více než muži. Tato studie se zabývá tímto rozdílem. Nejjednodušší vysvětlení je, že ženy zažívají odlišné (a více psychologicky zraňující) zážitky. Výzkum ukazuje, že muži utrpí více přímých fyzických zranění – jako jsou střelné či bodné rány včetně toho, že budou zabití. Ženy ale mají vyšší riziko toho, že budou znásilněny či jinak sexuálně zneužity, což jsou zranění spojené s vyšším rizikem vzniku PTSD.

Toto ovšem nemůže být celé vysvětlení, protože existují důkazy, že ženy jsou ve vyšším riziku, i když zažijí stejný typ zranění jako muži. Mohli bychom předpokládat, že ženy jsou prostě zranitelnější než muži, ale ani to nemůže být vysvětlení, protože větší újma byla u žen prokázána pouze u některých typů katastrof (jako napadení či zranění ve válce či vlivem terorismu), zatímco u jiných příhod (jako sexuální obtěžování či zanedbávání v dětství) se neprokázaly rozdíly v újmě vlivem pohlaví.

Odlišný přístup pak je zkoumat, jak lidé vyhodnocují extrémní události a jakými způsoby se s nimi vyrovnávají. Především model Lazaruse a Folkmana (1984) – ti tvrdí, že psychologický dopad extrémních situací závisí na tom, jak vážně situaci vyhodnotí poškozený (primární posouzení) a jaké má zdroje, aby se s situací vyrovnal (sekundární posouzení). Ženy a muži se velmi liší ve strategiích, jak se vyrovnat s událostmi. Ženy spíše používají emoce a strategie vyhýbání, muži spíše použijí strategie aktivity, které jsou v negativní korelaci se stresem. Ženy spíše vyhledávají sociální podporu a jsou na ní více závislé od ostatních, ale zároveň mají větší riziko negativních odpovědí – ale toto částečně závisí na povaze události. Muži více

mluví o fyzických zraněních a málo o psychickém dopadu ze strachu, aby se nezdáli slabí. Ženy málo mluví o sexuálním násilí.

Celkově je tedy Lazarusův a Folkmanův přístup dobře postavený k posouzení rozdílů mezi pohlavími v extrémních situacích. Ale byli kritizováni za příliš individualistický přístup k posuzovacímu procesu. Za prvé způsob jakým lidé vykládají zkušenosti, se bere za velmi osobitý. Za druhé se předpokládá, že lidé se zaobírají především působením dané události na ně osobně. Za třetí role sociální opory je sestavena v termínech podstaty osobních pout s ostatními. V žádném bodě není zvažován vliv sociálních skupin a kulturních zvyků. Toto se stává velmi problematické v extrémních podmínkách během války, kdy jsou lidé napadáni především kvůli členství v určité skupině. Stejně tak, význam zážitku je daný skupinovými ideologiemi. Např. význam znásilnění zakódovaný v tradičních kulturách je svázaný s definicí ženství danou mateřstvím a sexuální čistotou. Stejně body mohou být řečeny o skupinovém podkladu procesů druhotného posouzení. Jestli někdo dostane podporu od ostatních, je často dáno jeho členstvím ve skupině, zejména pohlavím. Stejně tak copingové strategie, které ženy a muži používají, jsou spojeny s normami a očekáváními od jednotlivých pohlaví. Muži ukazují sílu tím, že neprojevují utrpení. Ženy zase ukazují silné až nekontrolovatelné emoce.

V reakci na tyto výtky pokračovali práce, které se snaží integrovat Lazarusův a Folkmanův přístup, především ve výzkum tradice sociální identity. Tyto práce se zaměřili především na procesy sekundárního posuzování. Hlavní argument je, že když se lidé identifikují se skupinou, budou od ní očekávat podporu a to jim pomůže lépe se vyrovnat se stresující situací. Ukázalo se, že vznik skupinové identity jako základ kolektivní podpory má široké spektrum pozitivních efektů na zdraví a spokojenost a také jako ochranný faktor proti dopadu řady nepříznivých životních situací – něco, co Jetten, Haslam a Haslam (2011), nazvali „sociální léčba“. Nicméně mohou produkovat i efekty, které jsou zdraví škodlivé. Kellezi akol. navrhuje že události, které narušují sociální identitu, jsou vnímány jako těžší. A ty, které potvrzují charakteristický obraz identity, jsou posuzovány jako méně závažné. Silná úroveň sociální identifikace s určitou skupinou může také ovlivnit míru podpory a zlepšit či zhoršit schopnost vyrovnat se se stresem. Ochota lidí hledat podporu a poté ochota ostatních ji poskytnout také závisí na tom, jestli původní událost podporovala nebo podřývala identitu. Kellezi toto ilustruje odkazy na kontext Kosova v letech 1998 – 1999. Např. porovnává muže, kteří byli zraněni nebo zabití, když bojovali proti Srbům s těmi, co byli zraněni či zabití v jejich domovech. První podporuje Kosovskou mužskou identitu jako bojovníka za svůj národ, dává to pozitivní dimenzi zážitku, který způsobil fyzické trauma a rodina a stejně tak širší komunita tyto muže oslavuje, vystavuje jejich foto a veřejně připomíná ty, co umřeli. Druhý příklad podřývá Kosovskou mužskou identitu, naznačuje, že se oběti vyhnuli své povinnosti skrýváním v domácnosti. V lepším případě nemohou oběti ze zranění čerpat žádnou pýchu a nechtějí o svých zážitcích mluvit. V horším případě je rodiny a komunity zcela ignorují.

Cílem tohoto článku je prozkoumat, zda tato analýza může vysvětlit genderové rozdíly ve vnímání extrémních zážitků během války. V tomto používáme Kosovský konflikt a je tedy zapotřebí poskytnou o něm více detailů.

Kontext Kosova a současné studie

Kosovo je malá provincie na Balkáně situovaná mezi Srbskem a Albánií. V době války v r. 1999 měla populaci 2 miliónů lidí, kde zhruba 90% byli etničtí Albánci (Malcolm, 1998). Je to tradiční společnost, kde jsou normy udávány zvykovým právem. Centrem tohoto práva je patriarchální rozdělení rolí, shrnuté následujícím komentářem: „Zákon vyžaduje, aby rodina nevěsty dala k jejímu věnu kulku, aby ji její manžel zabil, kdyby mu byla nevěrná.“ (Mangalakova, 2004). Jak oslabil státní moc směrem k válce a během ní, tradiční struktury se staly více zakořeněné, což způsobilo nižší vzdělání, nižší pohyb a méně pracovních příležitostí pro dívky, sňatky v nízkém věku, ekonomickou závislost a vyloučení z vlastnictví. Na přelomu tisíciletí mělo Kosovo jeden z nejnižších rozvojových indexů týkající se genderu (včetně nejvyššího ekonomického rozdílu mezi ženami a muži) v JV Evropě. Konflikt sám vznikl z hnutí za nezávislost, které narůstalo na síle od 80. let. Zpočátku mělo konstitucionální formu, kdy v r. 1989 delegáti Kosovských Albánců vyhlásili Kosovo za republiku. Jugoslávská vláda, kde převažovali Srbové pod vedením Miloševiče, toto odmítla akceptovat a odpověděla represí. Zpočátku pasivní rezistence proti Srbům přešla v aktivní vznikem Kosovské osvobozené armády. V reakci na tento aktivní odpor intervenovala Jugoslávská/Srbská armáda na začátku r. 1998. Obavy ohledně rozsáhlých útoků na civilní Albánské obyvatelstvo vedlo k humanitární intervenci od NATO. Od března 1999 probíhalo letecké bombardování Jugoslávsko/Srbských jednotek a proti cílům v samotném Srbsku. Válka skončila v červnu 1999, když Miloševič souhlasil se stažením sil a ty byly nahrazeny silami NATO. Přesné statistiky o ztrátách jsou těžko k dohledání a jsou vysoce politicky kontroverzní. Ale odhaduje se, že na straně Kosova zemřelo asi 10 000 lidí a že asi 2/3 populace byly přemístěny, z toho většina (k 88%) ženy a děti. Liga lidských práv uzavřela, že bylo široce rozšířené znásilnění a to ne jako ojedinělé incidenty, ale že sexuální násilí bylo použito jako nástroj války.

V této studii se zabýváme válečnými zážitky mužů a žen z řad Kosovských Albánců. Jaký dávali válečným prožitkům význam? Jak na ně reagovali a jak na to odpovídali ostatní? Je to studie malého rozsahu, založená na rozhovorech s populací, která buď zažila, nebo byla svědkem extrémních situací během války. Materiál z rozhovorů používáme kvalitativně a kvantitativně k zodpovězení 3 otázek: Nejdříve zkoumáme genderové role a normy týkající se chování mužů a žen. Za druhé blíže zkoumáme, které extrémní situace se lidem stali a zda byli podporující či podrývající identitu. Za 3. zkoumáme reakci ostatních členů komunity. Předpoklad je, že normy chování a události, které budou podporovat nebo podrývat identitu budou velmi odlišné u mužů a u žen. Také předpokládáme, že u obou pohlaví budou identitu podrývající zážitky vnímány jako horší, zahanbující. Jako poslední předpoklad je, že lidem, kteří zažili identitu podrývající trauma, se budou ostatní vyhýbat a možná budou vyloučeni z komunity a budeme zkoumat, zda způsob vyloučení byl horší pro ženy než pro muže.

Metody

Bylo provedeno 38 rozhovorů s kosovskými Albánci, kteří během války byli v Kosovu, v době rozhovorů v Kosovu stále žili a dle vlastního sdělení, zažili nebo byli svědky extrémních situací během války.

22 respondentů (58%) byli muži, 16 respondentů (42%) ženy. Věk účastníků byl od 19 do 61 let, s průměrem 35 let. Účastníci byli vybráni kombinací kontaktů v Kosovu (nejvíce členy nevládních organizací, které tam pracovaly) a dále rozšířením od prvních respondentů. Studie byla provedena se souhlasem Etické komise Univerzity v St. Andrews.

Rozhovory většinou probíhali v domovech respondentů. Bylo jim vysvětleno téma výzkumu, byli ujištěni o důvěrnosti a informováni, že mohou kdykoliv přestat a že mohou odmítnout odpovědět na jakoukoliv otázku. Respondenti také byli požádáni o souhlas s audio-záznamem rozhovoru. Samotné rozhovory byly semistrukturované a organizované kolem časové osy, což umožnilo zahrnout různá témata:

- a) život před válkou (zkoumání norem a hodnot v kontextu)
- b) život během války (zkoumání zážitků a primární hodnocení)
- c) život okamžitě po skončení války (zkoumání copingových strategií a sociální podpory)
- d) život v současnosti a představy do budoucnosti (zkoumání dlouhodobých efektů války).

Délka rozhovorů se pohybovala od 50 do 210 minut, se středem kolem 90 minut. Všechny rozhovory byly plně přepsány a poté přeloženy prvním autorem. Samotná analýza probíhala ve 2 krocích, kvalitativní a kvantitativní analýzy, které byly statisticky vyhodnocovány ke stanovení rozdílů mezi muži a ženami.

Výsledky

Výsledky naší analýzy jsou rozděleny do tří sekcí podle tří výzkumných otázek. V každé sekci začneme shrnutím výsledku kvalitativní analýzy. Dále následuje shrnutí statistických nálezů.

Genderové normy

Kvalitativní analýza. Všichni účastníci, muži i ženy, byli požádáni, aby popsali charakteristiky „pravých Kosovských mužů a žen“. Ať už s tím osobně souhlasili nebo ne, všichni účastníci se shodli, že zachovávaní morálních hodnot (především sexuální abstinence mimo manželství) je základním prvkem pro ženy v očích její rodiny a komunity.

(Výňatek 1, žena, 40 let: Pokud žena nerespektuje ostatní, tak nemá nic. Vždy byste měli poslouchat starší. Vždy držte hlavu dole. Nemusíte ukazovat, že jste naživu. Musíte být submisivní, vždy níž a níž než ostatní.)

Důležitost ženské sexuální morálky se odvíjí i od skutečnosti, že jakékoliv porušení nepřinese hanbu pouze jí, ale také jejímu manželovi a rodině. Ona a její rodina selhali v ustanovení správných hodnot nebo v její ochraně. Z tohoto také vychází základní norma pro muže a to je ochrana cti na něm závislých žen. Toto také vnáší širší témata odvahy, cti, závazku vůči společné věci a sebeobětování. Toto se týká také patriotického závazku, který je nadřazený a pro který se muži vzdají svých biologických rodin.

(Výňatek 5, muž, 22 let: Vlastenectví....poslední příklad byl, když šli do hor pro národní věc. Opustili rodiny, děti, v některých případech neměli žádné ekonomické zajištění pro rodiny, ale stejně všechno opustili a šli bojovat.)

Kvantitativní analýza. Každý rozhovor byl kódován k identifikování charakteristik spojovaných s Kosovskými muži a ženami. Od žen více než od mužů se očekávalo, že se budou chovat správně, že budou morálně ctnostné a že budou submisivní. Od mužů více než od žen se očekávalo, že budou věrní své zemi, že budou bojovat za svou rodinu a zemi a že budou silní. Tyto výsledky jasně podporují naše očekávání, že normy pro muže a ženy se budou lišit. V další části zkoumáme, zda a jak tyto normy ovlivňují způsob, jak reagují na extrémní zážitky, které proběhli během Kosovského konfliktu.

Odpověď účastníků na extrémní zážitky

Kvalitativní analýza. V této části postoupíme od základních předpokladů, jak by se měli muži a ženy chovat k jejich skutečným zážitkům. Účastníci byli požádáni, aby volně popsali, co se jim během války stalo. Jak to vykreslí další výňatek, ženy zdůrazňovali především zážitky, při kterých trpěly, zatímco chránili svou rodinu.

(Výňatek 6, žena, 45 let: Schovala jsem syna na prsou a myslela jsem si, ať si mě kulky vezmou, jen můj syn by měl přežít.)

Muži naopak zdůrazňovali především incidenty, kdy trpěli, když se rozhodli zůstat a bojovat se Srbským nepřítelem.

(Výňatek 7, muž, 45 let: Mohl jsem to udělat jako ostatní doktoři, ale já jsem zůstal. Kosovská albánská armáda potřebovala lékařskou a morální podporu.)

Co je zajímavé, že lidé se ve svých vzpomínkách vždy zaměří na ty, které podporují identitu. I přes dlouhou snahu nastolit důvěru, ani jeden účastník nesdělil zážitek, který by normy porušoval. Je možné, že naši účastníci prostě nezažili incident identitu podrývající. Ale více pravděpodobné je, že prostě nebyli ochotni o takových zážitcích mluvit. Právě proto, že takové zážitky jsou jak fyzicky tak psychicky poškozující, stanou se prostě nesdělitelné. Jak je tedy můžeme zjistit? Očividně ne tím, že budeme lidi žádat, aby nám řekli své vlastní zkušenosti. Ale můžeme se zeptat, zda nám řeknou zkušenosti ostatních a naznačili zážitky, které se jim staly, ale nejsou ochotni o nich mluvit. I když jsme žádali, aby se zaměřili na specifické skutečnosti, které vědí, že se staly, tak také zobecňovali a mluvili obecně o skupinách zážitků, o kterých by nebylo možné mluvit, kdyby se staly.

Když jsme se zeptali na zážitky, o kterých se nedá mluvit, účastníci se zaměřili na zážitky podrývající normy. Když se to týkalo žen, zdůrazňováno bylo znásilnění a sexuální násilí –

méně jako útok na samotnou ženu a více jako útok na rodinu. Urážka rodiny je taková, že někteří soudí, že by bylo lepší pro rodinu i samotnou oběť, kdyby byla spíše zabita než znásilněna a znásilnění přežila.

(Výňatek 9, žena, 33 let: Rodina by byla radši, kdyby byly zabity než před nimi znásilněny, což se v Kosovu stalo. Bylo by lepší, kdyby zemřely, protože lidé se jednou narodí a jednou zemřou. Aspoň by ona a její rodina nežili s tímto pocitem uvnitř.)

Ale více než toto, znásilnění značí selhání muže stejně jako ženy, protože to značí, že zklamal ve své zodpovědnosti ochránit rodinu.

(Výňatek 10, muž, 23 let: Když neochráníte rodinu? Je to hanba, která bude muže tížit. Protože oni jsou považováni za silné. Muži mají sílu a odvahu.)

Dále pro muže může být selhání potlačit své emoce. Jedna účastnice zmínila, když poprvé viděla svého otce plakat s poznámkou „že ho to zabilo“.

Ale nejhorší ze zážitků, o kterých nešlo mluvit, bylo selhání ochránit vlast. Jednoho účastníka jsme se ptali na důsledky, když muž odešel, když se blížil srbský útok. Odpověděl s nedůvěřivostí.

(Výňatek 12, muž, 28 let: Odešel? Samozřejmě, že by o tom nemohl mluvit. Měl být v horách, kde je místo mužů.)

Kvantitativní analýza. Tato analýza má dvě části. V první rozebíráme typy zážitků, které muži a ženy udali, že sami zažili. Identifikovali jsme tři hlavní kategorie: a) osobní síla tváří v tvář utrpení, b) útrapy v kontextu boje za svoji vlast, c) utrpení při ochraně zranitelných a slabých. Potom jsme kódovaly každý rozhovor pro přítomnost nebo nepřítomnost každé z těchto kategorií. Muži více než ženy hlásili události z kategorie 1 a 2. V kategorii 3 byli rozdíly nesignifikantní.

Druhá část analýzy se věnuje zážitkům, které účastníci vnímali tak, že se o nich nedá hovořit. Kategorie, které vznikly, byly: a) selhání bojovat za svou vlast, b) selhání ukázat sílu, c) selhání ochránit slabé, d) zažít sexuální útok. Kategorie a, b, c byli častěji hodnoceny jako nesdílitelné pro muže než ženy, zatímco sexuální útok byl identifikován pro ženy častěji než pro muže.

Reakce ostatních na extrémní zážitky

Kvalitativní analýza. V této třetí a poslední části analýzy se obracíme od toho, jak účastníci reagovali na extrémní prožitky, k tomu, jak se chovali ostatní z komunity k těm, kteří je zažili. Vzhledem k tomu, jak obtížné je přimět lidi, aby mluvili o identitu podrývajících zkušenostech, které se jim staly, se opět spoléháme na sekundární data. To je, jak naši účastníci vypovídají o tom, jak se ostatní chovali k mužům a ženám, jejichž zkušenosti podrývali jednotlivé genderové normy.

Někdy, když muž porušil genderovou normu, se „viník“ setkal s ostrakismem ze strany komunity:

(Výňatek 13, muž, 44 let: Muž, který porušil pravidla, byl ignorován a všichni ho nenáviděli.... Nebyl zván na svatby a další oslavy a nikdo ho nenavštívil, i když zemřel někdo z jeho rodiny. Byl okamžitě izolovaný. To bylo uvěznění. Z ekonomického pohledu, pokud měl obchod, nikdo od něho nekupoval.)

V jiných případech se „viník“ setkal nejenom s nesouhlasem komunity, ale přímo s vyloučením. Takto, v další výňatku, který hovoří o porušení norem ženami, fráze „někde na ulicích“ označuje být poslán ze své vesnice do města, kde prostituce byla jedna z mála možností k přežití:

(Výňatek 14, muž, 32 let: Žena může udělat hodně špatných věcí, pokud je špatný člověk. Mít špatné vztahy s rodinou, s manželem, velmi špatné se společností. Po tomto se čeká katastrofa, s hodně špatným koncem pro ni. Někde na ulicích.)

Účastníci také povídali o důsledcích určitých způsobů porušení norem, a objevil se podobně genderově rozdělený vzorec. Tak, pro muže, kteří trpěli, zatímco selhali v tom, aby bojovali, důsledek byl většinou hanba a posměch komunity. Ale mnohem častěji účastníci hovořili o reakcích společnosti na znásilnění. V těchto případech nebyla oběť pouze zesměšňovaná na veřejnosti, ale mohla být viněna z toho, co se stalo. („rodina a manžel si mohli myslet, že souhlasila, že chtěla, aby se to stalo“, řekl jeden účastník). Mohla být vyloučena nejen veřejností, ale i vlastní rodinou:

(Výňatek 16, žena, 40 let: Byli tu ženy, se kterými se jejich muži rozvedli. Muž ji opustil. Známe jeden případ....požádal ji, aby odešla z jeho domu. Řekl jí: „už tu nemůžeš být. Nemohu s tebou být.“)

Navíc se toto vyobcování mohlo rozšířit ze ženy na celou její rodinu:

(Výňatek 17, muž, 20 let: Možná by si ostatní nemysleli nic špatného o rodině, ale nikdo by se k té rodině nepřiblížil. Dívka by byla zbavena práva být milována a vdát se.... Zkoušej to skrýt (znásilnění), protože by lidé nerozuměli, co se jí stalo a spojí s tímto problémem celou rodinu.)

Kvantitativní analýza. Udělali jsme dva typy analýzy. Nejdříve jsme se podívali na důsledky porušování norem v obecných termínech (to je, když se mluvilo o porušení norem bez specifického zážitku). Byli identifikovány dvě reakce: a) nižší, spojená s důsledky v rámci komunity jako ostrakismus, b) vyšší, zahrnující vyloučení z komunity. Kódovali jsme všechny rozhovory, se zaměřením, jak tyto odlišné odpovědi byly aplikovány na porušení norem muži a ženami. Muži, kteří porušili normy, čelili častěji než ženy pouze mírnějším sankcím, jako je ostrakismus. Naopak ženy častěji zažily tvrdší sankce zahrnující vypovězení.

Poté jsme se zaměřili na důsledky specifických zážitků, které podřývaly genderové normy, které se během války odehrály. V tomto případě jsme identifikovali tři typy reakcí: a) nižší, zahrnující pomlouvání v komunitě, zahrnující ostrakismus a výsměch, b) vyšší, zavržení komunitou, zahrnující rozvod, vyhoštění z domova a vypovězení z komunity, c) negativní důsledky pro širší rodinu. Potom jsme kódovali všechny rozhovory, abychom zjistili, jak tyto odlišné reakce byly aplikovány v případě porušení norem ženami (především znásilnění) a muži (především selhání v boji za vlast). Nebyly významné rozdíly mezi muži a ženami

v pravděpodobnosti zažití mírných důsledků (výsměch a ostrakismus). Ale naopak, ženy častěji než muži čelily vážným důsledkům jako vyloučení z rodiny, rozvod a vyloučení z komunity. Také bylo častější, že nastaly negativní důsledky pro celou rodinu v případě porušení norem ženami než muži.

Diskuze

Analyzovali jsme tři otázky: Jaké jsou genderové normy pro muže a ženy v Kosovu? Jaké extrémní zážitky v průběhu války v Kosovu byli identitu podporující a identitu podřívající pro muže a ženy? Jaká byla reakce členů komunity na identitu podřívající situace? Naším širším cílem bylo pomoci pochopit fakt, že psychologické důsledky války jsou obecně více devastující pro ženy než pro muže.

Naši respondenti popisovali vysoce tradiční genderové normy. Vztah mezi těmito genderovými normami a významem extrémní zážitků během války byl velmi jasný. Ti co trpěli, zatímco splňovali tyto normy, byli schopni a ochotni o těchto zážitcích mluvit. Z rozhovorů bylo vidět, že lidé jsou pyšní na to, co udělali a to aspoň do nějaké míry zmírňuje negativitu toho, co prožili. Naopak, ti co trpěli a při tom došlo k porušení genderových norem, o své zkušenosti nedokázali mluvit. To naznačuje, že existuje pocit hanby a jistě zde není nic, co by mohlo zmírnit utrpení.

Abychom prozkoumali zkušenosti, o kterých se nedá hovořit, obrátili jsme se ke sdělení druhých osob. Pro muže to bylo především selhání bojovat za svou vlast, bylo to, když byli zranění, zatímco se schovávali v rodině nebo utíkali před nepřítelem. Pro ženy to bylo v první řadě znásilnění. Nezávisle na faktu, že oběti v tomto neměli nijak na výběr, tak je vnímáno, že ztratili svou počestnost a poskvřnili rodinou čest. Je to samozřejmě důvod, který ze znásilnění dělá tak účinnou psychologickou válečnou zbraň a vysvětluje to, proč dle široké literatury, je znásilnění často záměrnou strategií v Kosovu a dalších válkách (Kivlahan a Ewigman, 2010, Skjelsbaek, 2001, UNFPA, 2005).

V případech, kdy je utrpení spojeno s porušováním norem, neexistuje žádná podpora od společnosti. Naopak oběti dále trpí z rukou členů komunity nehledě na to, jestli měli nějakou jinou možnost v tom, co se jim stalo. Navíc ženy, které pravděpodobně měli méně na výběr než muži (muži se aspoň mohou rozhodnout bojovat a neutéct, kdežto ženy se znásilněním neudělají nic), trpí extrémnějšími následky. Mohou být terčem jak v rodinách tak veřejně. Mohou být přímo vypovězeny a ne, že se jim pouze vyhýbají.

Skutečná hrůza znásilnění leží právě ve faktu, že představuje dvojitou urážku. Nejdříve zranění nepřítelem a následně místo podpory odmítnutí vlastní rodinou a komunitou. Takové sociální vyloučení bylo srovnáváno s fyzickou bolestí a je spojeno s úzkostmi, depresí, duševními poruchami a sebevraždami. Navíc, být vykázaný z domova staví ženy do značně

finančně zranitelné pozice, která vedou do složitých situací (jako prostituce, která byla popsána), které je dále poškozují.

Tato analýza jasně ukazuje na limity sociální podpory od členů komunity. Potvrzuje dřívější práci (Haslam, Reicher a Levine, 2011; Kellezi a Reicher, 2011; Kellezi et al., 2009), která navrhovala, že tyto vztahy jsou moderovány společenskými normami. V naší studii ale jdeme hlouběji tím, že zkoumáme, jak identitu podrývající zkušenosti nevedou pouze k nedostatku pozitivní podpory, ale také k sankcím od skupiny.

Analýza také poskytuje základ k pochopení rozdílů psychologických důsledků války dle pohlaví. Na začátku se musíme podívat na rozhodnutí a možnosti, která jsou přístupná ženám a mužům a tím i na typy událostí, které prožívají. Muži mají více možností zachovat se dle norem (především bojovat) a tím i prožívat utrpení, které těmto normám odpovídá. Ženy nemají na výběr, jestli zůstanou doma a zatímco mohou trpět ve smyslu, který normy podporuje (v obraně domova), jsou ohroženější a mají méně kontroly nad tím zažít identitu podrývající zranění (především znásilnění). Základním bodem je, že co se liší mezi muži a ženami, je spíše sociální význam zážitků než zážitky samotné.

Dále je zapotřebí se podívat na sociální důsledky. Zážitek se stane nevyslovitelný. Vzhledem k reakcím ostatních, je to pochopitelné a možná i vhodné na individuální úrovni. Ale zabraňuje to lidem ve sdílení a konfrontování toho, co se stalo a vylučuje to pozitivní copingové strategie, které záleží na zveřejnění nebo komunikaci. Naše důkazy naznačují, že nevyslovitelnost identity podrývajících zážitků a navazující důsledky se týkají obou pohlaví. Ale samozřejmě, když ženy zažívají více identitu podrývajících zkušeností, tak je více narušena jejich možnost se s těmito zážitky vyrovnat.

Dále jsme našli, že reakce ostatních jsou více negativní pro ženy než pro muže. Je těžké rozlišit, jestli je to způsobeno faktem, že ženy trpí jiným druhem identity podrývajících zkušeností (to je, že znásilnění je považováno za horší porušení norem než selhání bojovat) nebo jestli by se se ženami zacházelo hůře, i kdyby událost (a její vztah ke genderovým normám) byl stejný. Vzhledem k tomu, že genderové normy jsou vysoce diferencované, je složité si představit, jak by toto šlo odlišit. Ale minimálně empiricky je výsledek takový, že ženy trpí od vnitřní skupiny stejně jako od té vnější.

V součtu navrhuje, že negativní psychologické dopady války na ženy vycházejí z faktu, že ženy častěji než muži utrpí zážitky, které normy podrývají a vedou k negativním sociálním důsledkům, spolu s faktem, že důsledky porušení norem jsou pro ženy tvrdší než pro muže.

To má důležité implikace k tomu, jak přemýšlíme a reagujeme na ženskou zranitelnost. Neodvívá se totiž od nějaké vrozené zranitelnosti ženské psychiky, ani se neodvívá z něčeho, co je vlastní událostem, které ženy zažívají. Alespoň částečně je to spojeno s genderovými normami, cestami, kterými tyto ovlivňují, jak si zážitky války vykládáme a jak na ně reagujeme. Vyplývá, že jakákoliv strategie, jak se vypořádat s psychologickými důsledky války, musí zahrnovat celou komunitu a že za ni celá komunita musí převzít zodpovědnost. Musí to zahrnovat zpochybňování genderových norem a musí zajistit, že odezva na oběti zneužití nebude ještě navíc poškozující.

Ženy sami již tyto otázky pokládají. Daleko toho být křehké nebo pasivní oběti, ženské organizace v Kosovu provozují kampaně za otevřené uznání sexuálního násilí páchaného během války a za potřebu uznání, nápravy a rehabilitace pro oběti (Ekerstedt, 2014). Takové iniciativy mají jak symbolický význam (zpochybnění mlčení), tak sílu ovlivňovat politiku. Ale aby byly plně úspěšné, je důležitá širší podpora. Znásilnění je samo o sobě dostatečně odporná urážka. Spočívá na společnosti, aby zajistila, že se nestane urážkou dvojitou.